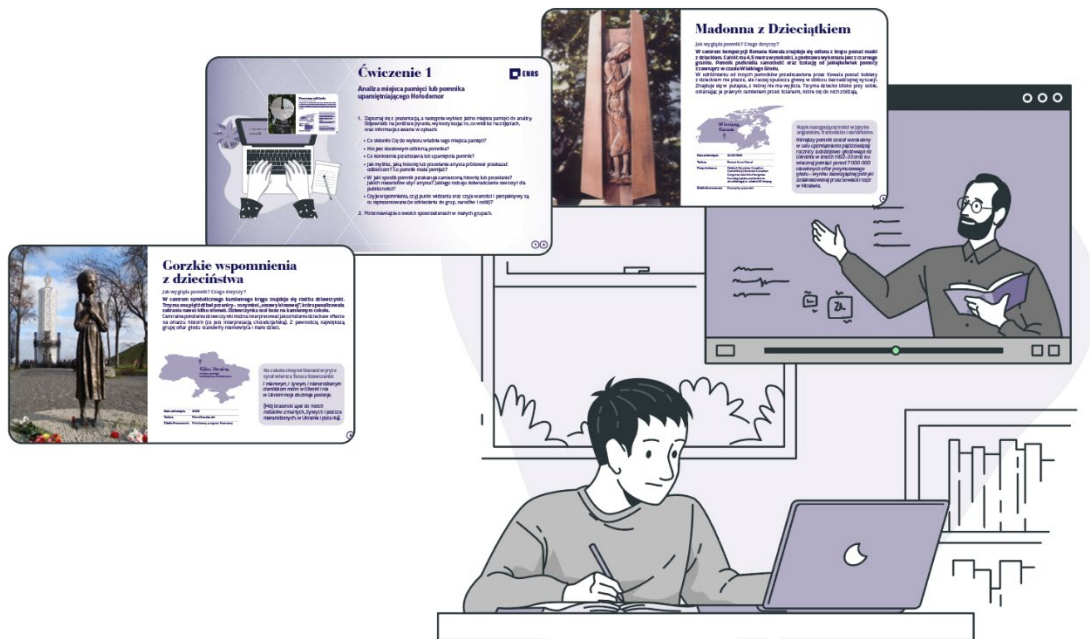

Pamiętając Hołodomor

Esej dla nauczycielek i nauczycieli oraz uczniów i uczennic

Wiktorja Kudela-Świątek

Cele

Niniejszy materiał umożliwia nauczycielowi/nauczycielce:

- wprowadzenie tematu Hołodomoru podczas lekcji,
- przygotowanie uczniów i uczennic do rozmowy na temat pamięci o Hołodomorze (za sprawą prezentacji).

Niniejszy materiał umożliwia uczniom/uczennicom:

- uzyskanie podstawowych informacji o Hołodomorze,
- refleksję nad tym, dlaczego pamięć o ludobójstwie jest ważna.

Przygotowanie

Niniejszy materiał umożliwia uczniom i uczennicom poznanie:

- okoliczności powstania ZSRS,
- systemu politycznego ZSRS i polityki mocarstwa wobec narodów tworzących republikę związkową,
- sowieckiego totalitaryzmu – jego skali i cech charakterystycznych, a także represjonowanych grup i osób.

Esej

Wielki Głód

Historia **Wielkiego Głodu** z lat 1932–1933 – znanego jako **Hołodomor** – rozpoczęła się, gdy sowiecki dyktator Józef Stalin zarządził kolektywizację rolnictwa. Termin „Hołodomor” jest często używany jako określenie głodu rolników, a także szerszego ataku na naród ukraiński, obejmującego atak na kulturowe, religijne i polityczne przywództwo Ukrainy, która w większości znajdowała się wówczas pod władzą sowiecką.

Przeważająca część ukraińskich rolników małorolnych lub produkujących na własne potrzeby stawiała opór. Państwo skonfiskowało własność niezależnych rolników i zmusiło ich do pracy w państwowych kołchozach. Bardziej zamożni i ci, którzy opierali się kolektywizacji, zostali nazwani **kułakami** (bogatymi chłopami) i uznani za wrogów państwa, zasługujących na eliminację ze społeczeństwa. Tysiące osób deportowano na Syberię.

Przyczyny Hołodomoru

W roku 1932 partia komunistyczna ustaliła niemożliwe do zrealizowania normy ilości zboża, które ukraińskie wsie musiały dostarczać sowieckiemu państwu. Gdy rolnicy nie byli w stanie spełnić wygórowanych norm, władze zintensyfikowały kampanię rekwizycyjną – w ramach grzywny zabierano rolnikom nawet ziarno przeznaczone do zasiania oraz mięso i ziemniaki. Wiele tysięcy osób, którym udało się opuścić swoje wioski, zostało aresztowanych.

Wprowadzono prawo, zgodnie z którym kradzież nawet kilku łądyg zboża była aktem sabotażu, karanym egzekucją. Aby uniemożliwić ludziom zebranie jakichkolwiek plonów, żołnierzy kierowano na wieże strażnicze. Pomimo informacji o fatalnych warunkach w Ukrainie władze centralne nakazały lokalnym urzędnikom pobierać z wiosek jeszcze więcej płodów rolnych. Plony eksportowano do innych krajów.

W 1932 r. miałam 10 lat i dobrze pamiętam, co wydarzyło się w mojej rodzinnej wiosce w obwodzie kijowskim. Wiosną praktycznie nie mieliśmy nasion. Komuniści zabrali całe zboże i chociaż widzieli, że jesteśmy słabi i głodni, przyszli i szukali więcej zboża. Moja matka schowała trochę kukurydzy, która już wykiełkowała, ale ją też znaleźli i zabrali. To, co udało nam się zasiać, głodujący ludzie wyrwali z ziemi i zjedli.

Fragment świadectwa Tatiany Pawliczki

Brak wsparcia

Aby uniknąć śmierci głodowej, ludzie w wioskach żywili się wszystkim, co jadalne: trawą, żołądziami, a nawet psami i kotami.

Tego lata warzywa nie zdążyły nawet dojrzeć – ludzie wrywali je z ziemi (wciąż zielone) i zjadali. Jedli liście, pokrzywy, mleczkę i wiechlina. Jesienią nie było już kur ani bydła. Gdzieś ktoś miał kilka ziemniaków lub buraków. Ludzie przybywający z różnych wiosek opowiadali tę samą historię. Podróżowali wszędzie, próbując zdobyć jedzenie. Padali po drodze i nikt z nas nie był w stanie im pomóc.

Fragment świadectwa Tatiany Pawliczkiⁱⁱ

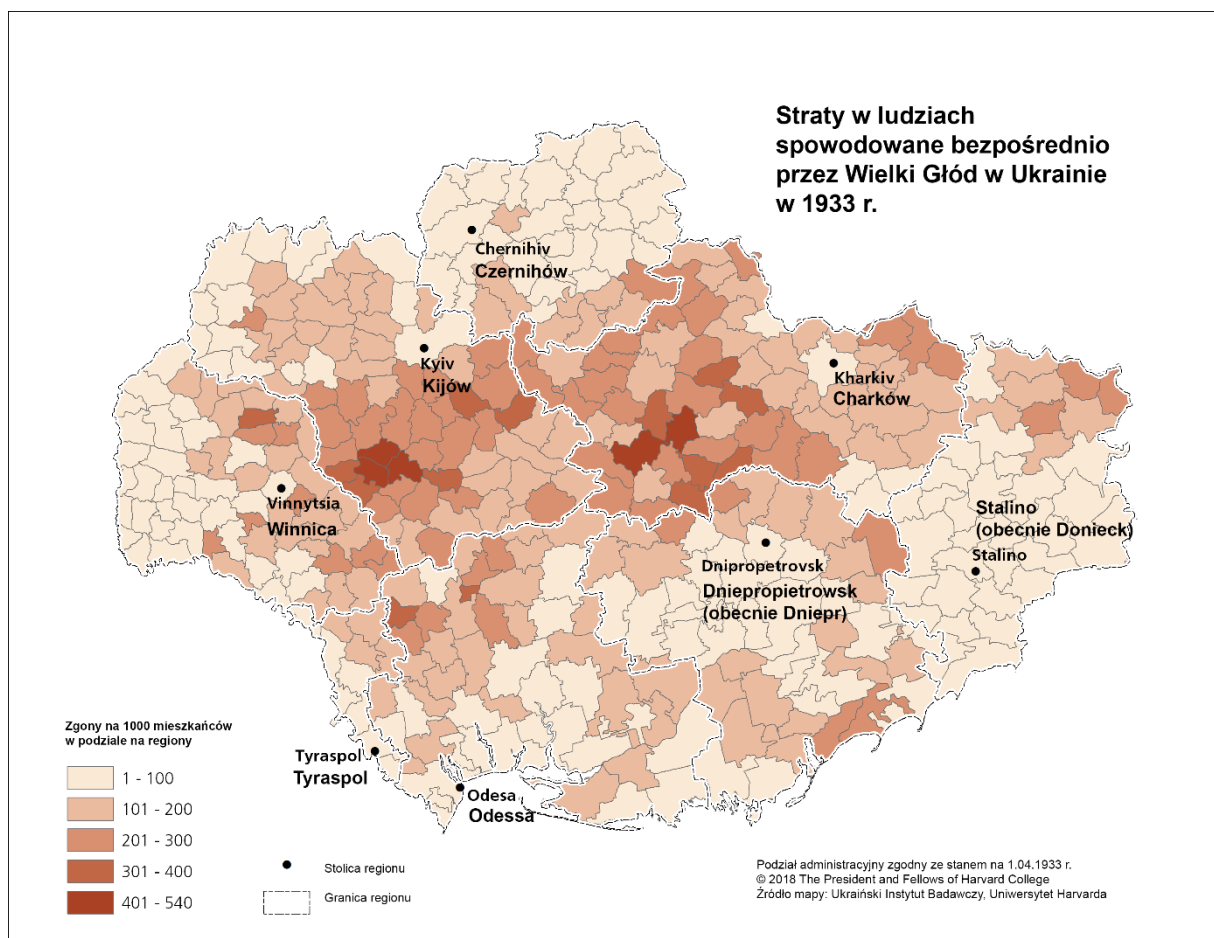
Uboga wieśniaczka siedząca pod płótnem w Charkowieⁱⁱⁱ

Choć rząd mógł ulżyć głodującym i przyjąć wsparcie spoza ZSRS, Moskwa odrzuciła pomoc zagraniczną i potępiła tych, którzy ją oferowali. Eksportowała za to ukraińskie zboże i inne produkty spożywcze dla zysku. Na arenie międzynarodowej państwo sowieckie stanowczo zaprzeczało, że Hołodomor kiedykolwiek miał miejsce.

Ofiary Hołodomoru

Hołodomor spowodował powszechną śmierć, na wsiach wykopywano masowe groby. Oficjalne rejestry nie oddawały w pełni wydarzeń w Ukrainie. Zgony często nie były rejestrowane, a ich przyczyny pomijano, aby ukryć fakty.

W 2015 r. Ukraiński Instytut Studiów Demograficznych i Społecznych we współpracy z Uniwersytetem Karoliny Północnej w Chapel Hill (USA) podał, że podczas Hołodomoru w latach 1932–1933 zginęło **około 3,9 mln Ukraińców**.

Na mapie pokazano straty w ludziach spowodowane bezpośrednio przez Wielki Głód w Ukrainie w 1933 r. z podziałem na regiony. Źródło: Ukraiński Instytut Badawczy, Uniwersytet Harvarda.

[Link do mapy](#)

Ludobójstwo

Większość historyków, którzy badali ten okres w historii Ukrainy, doszła do wniosku, że klęskę głodu wywołano celowo i że była ona związana z szerszą sowiecką polityką podporządkowania narodu ukraińskiego. W rezultacie Ukraińcy – największa nierosyjska grupa etniczna w Związku Sowieckim – zostali zdziesiątkowani, co na całe dekady zakończyło ich aspiracje do autonomii i niepodległości.

Od czasu upadku Związku Sowieckiego archiwa partii komunistycznej, tajnej policji i rządu (włącznie z archiwami służb bezpieczeństwa), które stały się dostępne dla badaczy, potwierdzają wniosek, że polityka państwa sowieckiego spowodowała głód i została celowo zintensyfikowana przez władze.

Termin „ludobójstwo” wprowadził w 1944 r. polski prawnik żydowskiego pochodzenia – Rafał Lemkin. Słowo to składa się z greckiego członu *genos*, oznaczającego rasę lub plemię, oraz łacińskiego *cide*, oznaczającego akt zabijania. W 1948 r. w konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie ludobójstwa zapisano, że ludobójstwem jest każdy z pięciu „czynów popełnionych w zamiarze zniszczenia w całości lub w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej”.

**Zobacz internetową wystawę „Lemkin. Świadek wieku ludobójstwa”,
przygotowaną przez Instytut Pileckiego.**

[Link do wystawy](#)

Pamięć i walka o prawdę

W niepodległej Ukrainie stało się możliwe kultywowanie pamięci o Hołodomorze. W lutym 2003 r. ukraiński parlament uznał Wielki Głód z lat 1932–1933 za akt ludobójstwa. Odtąd kolejne władze ukraińskie odwoływały się do historii Hołodomoru w celu wzmocnienia poczucia tożsamości narodowej Ukraińców. Miejsca związane z pamięcią o nim stanowią potężną siłę – przechowują pamięć historyczną i kształtują tożsamość narodową Ukraińców.

Od 2006 r. Hołodomor został uznany przez Unię Europejską i 27 innych krajów za ludobójstwo dokonane na narodzie ukraińskim przez reżim sowiecki.

Jeśli chcesz dowiedzieć się więcej o fałszowaniu historii przez komunistyczną propagandę, przeczytaj artykuł i scenariusz lekcji.

[Link do materiałów edukacyjnych](#)

Dlaczego powinniśmy pamiętać?

Pomniki Wielkiego Głodu z lat 1932–1933 są dziś zauważalnymi elementami ukraińskiego krajobrazu kulturowego. Ich celem jest nie tylko opowiedzenie o konkretnym wydarzeniu, ale także pogłębienie **zrozumienia** oraz wywołanie **empatii i żałoby**.

Miejsca pamięci i pomniki Hołodomoru stworzone w kilku krajach przez ukraińskie organizacje i artystów rodzą jednak pytanie: dlaczego Ukraińcy i nie-Ukraińcy powinni pamiętać o Hołodomorze?

Powinniśmy pamiętać o Hołodomorze, **ponieważ się wydarzył**. Wiedza o klęsce głodu daje nam wgląd w systemowe, zorganizowane przez państwo zło, które spowodował Hołodomor, i częste wykorzystywanie głodu jako broni przez państwo sowieckie w XX w. To z kolei pomaga nam sobie uświadomić, że życie i śmierć ofiar Hołodomoru zależały od łaski Związku Sowieckiego oraz że cierpienie Ukrainy nie znajdowało zadośćuczynienia w prawie ani sądach.

Pamięć o Hołodomorze pomaga nam zrozumieć sytuację **ofiar**, które musiały dokonywać niemożliwych wyborów, walcząc z głodem w sowieckich realiach. W walce bezsilnych ofiar z przytłaczająco potężną machiną państwową neutralność była dla nich wyrokiem śmierci. W obliczu cierpienia **opór** mógł przybierać różne formy, a odwaga mogła przejawiać się na wiele sposobów – ostatnią deską ratunku było chwycenie za broń.

Dzięki pamięci o Hołodomorze możemy też dostrzec kruchość **demokracji**, ponieważ może ona zostać podważona w każdej chwili, jeśli przywódcy polityczni wykażą słabe przywiązanie do demokratycznych rządów. Może to prowadzić do podważenia instytucji demokratycznych, ograniczenia swobód obywatelskich i tolerowania przemocy w przestrzeni publicznej.

Niestety, omówione tu kwestie związane z Hołodomorem nie należą wyłącznie do przeszłości. **Ludobójstwa powtarzają się nawet dzisiaj**. Dlatego pamięć o Wielkim Głodzie może również budzić paneuropejską empatię i solidarność, zwłaszcza w czasach wojny w Ukrainie.

ⁱ *Investigation of the Ukrainian Famine, 1932–1933: First Interim Report of Meetings and Hearings of and before the Commission on the Ukraine Famine: Held in 1986: Organizational Meeting, Washington, D.C., April 23, 1986: Meeting and Hearing, Washington, D.C., October 8, 1986: Hearing, Glen Spey, New York, October 26, 1986: Hearing, Chicago, Illinois, November 7, 1986: Hearing, Warren, Michigan, November 24, 1986*, US GPO, Waszyngton 1987, s. 75.

ⁱⁱ Jak wyżej, s. 76.

ⁱⁱⁱ Alexander Wienerberger, *Als Begleiterscheinung des Hungers und Träger der Epidemien – die Verlausung [w:] Muss Russland hungern?: Menschen- und Völkerschicksale in der Sowjetunion*, red. Ewald Ammende i Alexander Wienerberger, W. Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, Wiedeń 1935; zdjęcie pozyskane z: <http://vitacollections.ca/HREC-holodomorphotodirectory/3639067/data> [dostęp: 19.06.2023].

Źródła

1. Applebaum Anne, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*, Doubleday, Nowy Jork 2017.
2. Kuryliw Valentina, *Holodomor in Ukraine, the Genocidal Famine, 1932–1933: Learning Materials for Teachers and Students*, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton 2018.

Redaktor merytoryczny: **Urszula Bijoś**

Konsultanci: **prof. Jan Rydel i dr Ewelina Szpak**

Redakcja językowa: **Marta Grygoruk**

Projekt finansowany przez Unię Europejską. Wyrażone tu poglądy i opinie stanowią jednakże wyłącznie poglądy i opinie autora/autorki (autorów/autorek) i niekoniecznie odzwierciedlają zdanie Unii Europejskiej lub Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Edukacji i Kultury (EACEA). Za podmioty odpowiedzialne za treść niniejszego materiału nie można uznawać ani Unii Europejskiej, ani organu udzielającego dotacji.